

ผลิตภัณฑ์ชุมชนกับกระบวนการสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหาร
กรณีศึกษา ชุมชนปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา
Community Products and Food Security Process: A Case Study
of Pak Nam Community, Bang Khla District, Chachoengsao
Province

Article History

Received: July 19, 2024

Revised: June 26, 2025

Accepted: June 27, 2025

อติยาพร ไชยฤทธิ์¹

Atiyaphorn Chaiyarit

อติภัทร สินทรโก²

Atipat Sintarako

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาสถานการณ์และแนวโน้มของการใช้ทรัพยากรชุมชนในการผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชน และค้นหากระบวนการสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหารจากผลิตภัณฑ์ชุมชน ตลอดจนศึกษาแนวทางการสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหารจากผลิตภัณฑ์ชุมชน เป็นการศึกษาจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 25 คน โดยใช้วิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง และเลือกตามคำแนะนำของผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่แนะนำผู้วิจัยว่าสมาชิกท่านนั้นสามารถเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย เครื่องมือการวิจัย ได้แก่ แนวคำถามในการสัมภาษณ์ และประเด็นการสนทนากลุ่ม ผลการวิจัยพบว่า สถานการณ์การใช้ทรัพยากรในการผลิตส่วนใหญ่เป็นวัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชน และพบการใช้สารเคมีอยู่ในระดับน้อยมาก เนื่องจากมีเพียงผลิตภัณฑ์เดียว คือ หนาก พืชที่ใช้สารเคมีในกระบวนการผลิตเพื่อกำจัดศัตรูพืช และเชื่อว่า โดยผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่มีไว้เพื่อจำหน่าย และบริโภค สำหรับแนวโน้มการวางแผนสร้างความมั่นคงทางอาหาร พบว่า ผู้ผลิตยังไม่มีแผนการสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหาร และได้ขอเสนอกระบวนการสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหารจากผลิตภัณฑ์ชุมชน ประกอบด้วย 1) การสร้างความรู้ความเข้าใจ 2) การส่งเสริมสนับสนุนจากทุกภาคส่วน 3) การผลักดันกฎหมาย และ 4) การปลูกฝังจิตสำนึกและ

¹ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์ ประเทศไทย

Faculty of Humanities and Social Sciences, Rajabhat Rajanagarindra University, Thailand

E-mail: atiya2654@gmail.com

² คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์ ประเทศไทย

Faculty of Humanities and Social Sciences, Rajabhat Rajanagarindra University, Thailand

E-mail: atipatsin@hotmail.com

การมีส่วนร่วมของประชาชน สำหรับข้อสรุปแนวทางการสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหารสำหรับภาครัฐและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องควรดำเนินการดังนี้ 1) การให้ความสำคัญกับความมั่นคงทางอาหาร 2) การคุ้มครองทรัพยากรทางอาหารในชุมชน 3) การกำหนดขอบเขตการผลิตและขอบเขตพื้นที่ทำการเกษตร 4) การขึ้นทะเบียนผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน 5) การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคงทางอาหารของท้องถิ่น 6) การพัฒนาระบบสารสนเทศและฐานข้อมูลผลิตภัณฑ์ และ 7) การจัดทำแผนรับมือกับความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ โดยข้อค้นพบที่ได้จากวิจัยจะสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาเชิงนโยบายระดับพื้นที่ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารได้อย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

คำสำคัญ: ผลิตภัณฑ์ชุมชน กระบวนการ ความมั่นคงทางอาหาร ทรัพยากรชุมชน

Abstract

This study aims to explore the current situation and trends in the use of community resources for community product production, analyze the process of building a foundation for food security through community products, and develop guidelines for building a foundation for food security from community products of Pak Nam Community, Bang Khla District, Chachoengsao Province. This study included 25 key informants, who were chosen on purpose and recommended as the well-informed people by key informants. The research instruments were structured interview, semi-structured interview and focus group. The findings revealed that most of production resources were the raw materials in the community. it was also found that the chemical use had appeared in a low level because there was only one product--areca nut and betel leaf—in which the chemicals were used for its production process in order to get rid of agricultural pests and fungus. Most of community products were used for sale and consumption. For the tendency of planning for extension of food security, it was found that the product makers still had no plan for food security. Moreover, they gained a proposal on the process of strengthening the food security basis from community products. It consisted of 1) encouraging people's knowledge and understanding, 2) promoting the support and corroboration from all sections, 3) declaring and enforce the laws relevant to food security process, and 4) cultivating people's awareness and participation. Concerning the guideline in strengthening the food security from community products, it was comprised of seven ways: 1) to place highlight on food security, 2) to protect food resources in the community, 3) to scope the production and agricultural areas, 4) to register the community enterprise entrepreneur 5) to prepare strategies on food security for the locality 6) to develop the information and technology and community product database, and 7) to plan for risk management in order to cope with natural disasters. The research's conclusions may influence the creation of local government policies. and the government to establish long-term, sustainable food security.

Keywords: Community Product, Process, Food Security, Community Resources

บทนำ

ความมั่นคงทางอาหาร (food security) ภายใต้คำนิยามขององค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ ครอบคลุมประเด็นสำคัญประกอบด้วย การที่ประชาชนมีปริมาณอาหารที่เพียงพอ มีความหลากหลาย มีคุณภาพ และสามารถเข้าถึงอาหารอย่างทั่วถึงและมีเสถียรภาพ (food stability) (Food and Agriculture Organization of the United Nation, 2006) ปัจจุบันแนวคิดความมั่นคงทางอาหารได้กลายเป็นประเด็นสำคัญของหลายประเทศทั่วโลก เนื่องจากเกิดสภาวะการขาดแคลนอาหารในบางภูมิภาคของโลก จากรายงานที่ของหนังสือพิมพ์เดอะการ์เดียน พบว่า พื้นที่เกษตรกรรมประมาณร้อยละ 40.00 ของพื้นที่ทั่วโลกด้อยคุณภาพลง ในปี ค.ศ. 2007 และแนวโน้มการผลิตอาหารของบางพื้นที่จะไม่สามารถผลิตอาหารเลี้ยงดูประชากรได้อย่างพอเพียง เช่น แอฟริกา ผนวกกับการเลือกนำอาหารไปผลิตเชื้อเพลิงชีวภาพร่วมด้วยแล้ว แนวโน้มความอดอยากจะทวีความรุนแรงมากขึ้น (สยามล เจริญรัตน์, 2557) จากสภาวะดังกล่าวประเด็นความมั่นคงทางอาหารจึงกลายเป็นปัญหาความมั่นคงรูปแบบใหม่ที่หลายประเทศกำลังเผชิญ และมีความจำเป็นต้องสร้างมาตรการรับมือ โดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนารวมถึงประเทศไทยปัญหาความมั่นคงทางอาหารกำลังทวีความรุนแรงมากขึ้น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศการวิกฤตด้านพลังงาน ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม ตลอดจนแนวโน้มการผลิตพืชอาหารที่ลดน้อยลง เนื่องจากเกษตรกรผลิตพืชพลังงานมากขึ้น จึงทำให้ราคาพืชอาหารสูงขึ้น และเกิดปัญหาประชากรที่ยากจนไม่สามารถเข้าถึงอาหารได้ตามมา (นนทกานต์ จันทร์อ่อน, 2557)

สถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารของประเทศไทย พบว่า ประชาชนคนไทยส่วนหนึ่งยังจัดอยู่ในกลุ่มผู้อดอยาก (hunger) หรืออยู่ในภาวะทุพโภชนาการ (undernourished people) เนื่องมาจากฐานทรัพยากรธรรมชาติมีแนวโน้มเสื่อมโทรมรุนแรงส่งผลกระทบต่อภาคเกษตรและความมั่นคงทางอาหาร ระบบการผลิตภาคเกษตรต้องพึ่งพิงปัจจัยการผลิตจากต่างประเทศทำให้ต้นทุนการผลิตสูง พื้นที่การเกษตรมีจำกัดและถูกใช้ไปเพื่อกิจการอื่น ปัญหาชาวต่างชาติเข้ามาครอบครองที่ดินเกษตรกรรม ทำให้เกิดการสูญเสียสิทธิการครอบครองและการใช้ประโยชน์ที่ดินของคนไทย และแรงงานภาคเกษตรมีแนวโน้มลดลง รวมถึงปัจจัยภายนอกที่กระทบต่อความมั่นคงทางอาหาร เช่น การเปิดเสรีการค้าและการลงทุนตามข้อตกลงการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community: AEC) (นนทกานต์ จันทร์อ่อน, 2557)

จากปัญหาข้างต้นส่งผลให้รัฐบาลมีการกำหนดนโยบายเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารโดยการเตรียมการและพิจารณากำหนดให้มียุทธศาสตร์หรือแผนเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหาร เพื่อเป็นการวางแผนระยะยาวอย่างเป็นระบบ โดยเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วม และฟื้นฟูภาคเกษตรกรรมอันเป็นรากฐานความมั่นคงทางอาหารของไทย ส่งเสริมระบบเกษตรกรรมแบบยั่งยืน และพัฒนาเกษตรกรรมต่างๆ โดยเฉพาะการพัฒนาเกษตรอุตสาหกรรมและเกษตรสมัยใหม่ และฟื้นฟูค่านิยมใหม่ที่เคารพในศักดิ์ศรีของเกษตรกร (สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ, 2560) จะเห็นได้ว่ากระบวนการสร้างความมั่นคงทางอาหารต้องเริ่มจากความสมดุลที่เกิดจากชุมชนสร้างความเข้มแข็งให้เกิดความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชนและนำไปสู่ระดับประเทศเพื่อวางรากฐานการพัฒนาอย่างยั่งยืน

พื้นที่จังหวัดเชิงเท然是เป็นจังหวัด 1 ใน 3 ของจังหวัดในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor: EEC) ตามพระราชบัญญัติเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก พ.ศ. 2561 (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560) โดยตำบลปากน้ำที่เป็นพื้นที่การศึกษามีพื้นที่ 25.73 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ 12 หมู่บ้าน/ชุมชน (เทศบาลตำบลปากน้ำ, 2564) ชุมชนปากน้ำถือเป็นชุมชนหนึ่งในเขตตำบลปากน้ำที่มีการผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนที่มีความหลากหลาย ประกอบด้วย หมี่กรอบ มะพร้าวแก้ว มะม่วงกวนมะม่วงแช่อิ่ม ขนมไทย (ขนมกล้วย ขนมตาล) น้ำตาลสด หมาก พูล กะปิจากเคยน้ำเค็ม ข้าวหอมมะลิที่เป็นผลิตภัณฑ์อาหาร ซึ่งกระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์ของชุมชนเหล่านี้เป็นกระบวนการที่เป็นต้นกำเนิดของปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารภายในชุมชน หากชุมชนเห็นความสำคัญของผลิตภัณฑ์ชุมชนกับความมั่นคงทางอาหาร ผลิตภัณฑ์ต่างๆ เหล่านี้จะถือเป็นรากฐานสำคัญในการที่จะสร้างความมั่นคงทางอาหารให้แก่คนในชุมชนต่อไป

คณะผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาผลิตภัณฑ์ชุมชนกับกระบวนการสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหาร กรณีศึกษา ชุมชนปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา เนื่องจากเป็นประเด็นที่ไม่ค่อยได้พบมากนักในการหยิบยกผลิตภัณฑ์ชุมชนเข้ามาวิเคราะห์ร่วมกับประเด็นความมั่นคงทางอาหาร โดยมีคำถามการวิจัยที่สำคัญ คือ ชุมชนปากน้ำมีแนวทางการสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหารจากผลิตภัณฑ์ชุมชนของชุมชนอย่างไร เพื่อสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหารจากผลิตภัณฑ์ชุมชนภายใต้กระบวนการที่มุ่งเน้นประชาชนเป็นสำคัญ ทั้งนี้ เพื่อนำไปกำหนดแนวทางในการสร้างความมั่นคงทางอาหารจากผลิตภัณฑ์ชุมชน รวมถึงการจัดสรรและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนในกระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะนำไปสู่การวางแผนการสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหารที่จะสามารถสร้างความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน ให้แก่ชุมชนท้องถิ่น สังคม และประเทศชาติโดยรวมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวโน้ม และสถานการณ์การใช้ทรัพยากรชุมชนในการผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชน
2. เพื่อค้นหากระบวนการสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหารจากผลิตภัณฑ์ชุมชน
3. เพื่อศึกษาแนวทางการสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหารจากผลิตภัณฑ์ชุมชนของชุมชนปากน้ำอำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา

การทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาผลิตภัณฑ์ชุมชนกับกระบวนการสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหาร กรณีศึกษา ชุมชนปากน้ำอำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา อยู่ภายใต้แนวคิดความมั่นคงทางอาหาร โดยปัญหาความมั่นคงทางอาหารได้กลายเป็นประเด็นปัญหารูปแบบใหม่ที่ทั่วโลกกำลังเผชิญ และให้ความสนใจในการผลักดันมาตรการเชิงนโยบายเพื่อรับมือกับความท้าทายที่เกิดขึ้นจากประเด็นปัญหาดังกล่าวอย่างจริงจัง เพื่อความอยู่รอดของประชาชนในระดับประเทศ และระดับโลก โดยเฉพาะประเทศที่ถูกจัดกลุ่มอยู่ในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งรวมถึงประเทศไทย ปัญหาความมั่นคงทางอาหารกำลังมีระดับความรุนแรงที่เพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น วิกฤติด้านพลังงาน ความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ต้นทุนการผลิตของภาคการเกษตร

ที่เพิ่มสูงขึ้น ผลผลิตทางการเกษตรที่ลดน้อยลง ทำให้ราคาอาหารสูงขึ้น ซึ่งวิกฤติดังกล่าวทำให้ประชาชนจำนวนมากไม่สามารถเข้าถึงอาหารเพื่อการดำรงชีวิตได้ (วิรัชพร ประเสริฐศักดิ์, 2558)

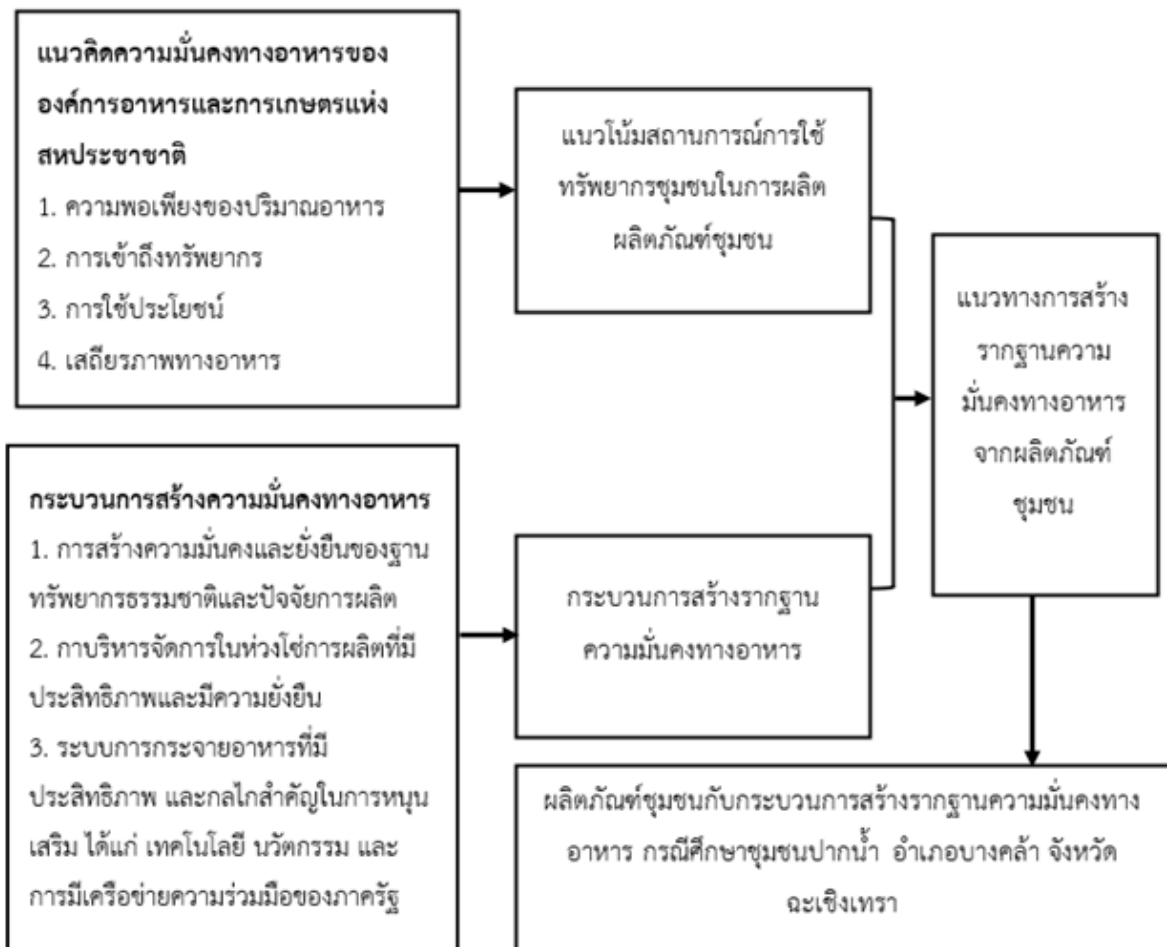
ความมั่นคงทางอาหารในประเทศไทย มีปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของประเทศในด้านต่างๆ ได้แก่ ด้านทรัพยากร ประกอบด้วย 1) การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทำการเกษตรและการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยการเปลี่ยนจากพื้นที่เพาะปลูกไปเป็นการใช้เพื่ออุตสาหกรรม เศรษฐกิจ 2) การถือครองที่ดินมีความกระจุกตัวมาก 3) การถือครองที่ดินภาคการเกษตรที่มีแนวโน้มทำให้เกษตรกรมีพื้นที่ไม่เพียงพอต่อการเกษตร 4) สัดส่วนผลผลิตพืชอาหารและพืชพลังงาน และ 5) ความเสื่อมโทรมของฐานทรัพยากรธรรมชาติ

ด้านปัจจัยการผลิต ประกอบด้วย 1) พันธุ์กรรมของพืชและสัตว์ในการผลิตอาหารลดน้อยลง 2) การพึ่งพาปุ๋ยและสารเคมีทางการเกษตร มีการใช้ปุ๋ยมากขึ้นอย่างก้าวกระโดดจากปริมาณ 321,700 ตัน ในปี ค.ศ. 1982 เป็น 4,117,752 ตัน ในปี ค.ศ. 2009 คิดเป็นมูลค่า 46,176 ล้านบาทโดยเกือบทั้งหมดนำเข้าจากต่างประเทศ เช่นเดียวกับสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช ที่การนำเข้าในปี ค.ศ. 2009 มีปริมาณมากถึง 126,577 ตัน คิดเป็นมูลค่า 16,168 ล้านบาท ซึ่งต้นทุนดังกล่าวมีมูลค่าสูงมากกว่า 1 ใน 3 ของต้นทุนการปลูกพืชทั้งหมดของเกษตรกร

ด้านแรงงานภาคเกษตร ประกอบด้วย 1) ภาวะหนี้สิน 2) โครงสร้างแรงงานภาคเกษตรถดถอยลง ปัจจัยด้านอื่นๆ ประกอบด้วย 1) ขาดการวางแผนการผลิตและตลาด 2) การเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศโลก และผลกระทบต่อการผลิตอาหาร 3) ผลกระทบจากการเปิดเสรีการค้าและความตกลงระหว่างประเทศ 4) นโยบายเกี่ยวกับด้านความมั่นคงทางอาหารของประเทศยังไม่ชัดเจน และ 5) การเข้าถึงอาหารของประชากร เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจ พบว่า ครึ่งเรือนทั้งในเขตชนบทและเขตเมืองมีความสามารถซื้ออาหารลดน้อยลง จึงอาจนำไปสู่ปัญหาความขาดแคลนอาหารในระดับบุคคลได้ และภาวะขาดแคลนอาหารและโภชนาการ (นันทกานต์ จันทร์อ่อน, 2557)

กระบวนการสร้างความมั่นคงทางอาหารของประเทศไทย จะครอบคลุมกระบวนการสำคัญ ประกอบด้วย 1) การสร้างความมั่นคงและยั่งยืนของฐานทรัพยากรธรรมชาติและปัจจัยการผลิต 2) การบริหารจัดการในห่วงโซ่การผลิตให้เกิดการผลิตที่มีประสิทธิภาพและมีความยั่งยืน และ 3) ระบบการกระจายอาหารที่มีประสิทธิภาพเพื่อโภชนาการ และสุขภาวะของประชาชน โดยอาศัยกลไกสำคัญในการหนุนเสริม ได้แก่ พัฒนาเทคโนโลยี และนวัตกรรม การมีเครือข่ายความร่วมมือของภาครัฐ วิชาการ เอกชนและภาคประชาชน และมีระบบรองรับในภาวะวิกฤติเพื่อรักษาเสถียรภาพความมั่นคงด้านอาหารและโภชนาการของประเทศ (คณะกรรมการอาหารแห่งชาติ, 2560)

กรอบของการวิจัยครั้งนี้ครอบคลุมประเด็นความมั่นคงทางอาหารตามทฤษฎีการอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (ดังภาพที่ 1) โดยแบ่งประเด็นความมั่นคงออกเป็น 4 มิติ คือ 1) ความพอเพียงของปริมาณอาหาร 2) การเข้าถึงทรัพยากรที่พอเพียงของบุคคลเพื่อได้มาซึ่งอาหารที่เหมาะสมและมีโภชนาการ 3) การใช้ประโยชน์ด้านอาหาร และ 4) เสถียรภาพทางอาหารที่ประชาชน ครึ่งเรือน และบุคคลจะต้องเข้าถึงอาหารที่เพียงพอตลอดเวลา ไม่ต้องเสี่ยงกับการไม่สามารถเข้าถึงอาหารอันเป็นผลมาจากวิกฤต เช่น วิกฤตทางเศรษฐกิจหรือสภาพภูมิอากาศ หรือภาวะความไม่มั่นคงทางอาหารตามฤดูกาล (Food and Agriculture Organization of the United Nation, 2006)

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ศึกษาจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 25 คน โดยมีหลักเกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย 1) เป็นผู้ประกอบการ/เจ้าของผลิตภัณฑ์ชุมชน หรือมีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการผลิต และ 2) เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนมาไม่น้อยกว่า 5 ปี หรือ 3) เป็นผู้ที่ได้รับคำแนะนำจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และ/หรือ 4) เป็นผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการชุมชน เป็นต้น ใช้ระยะเวลาในการเก็บข้อมูลตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน – 30 กันยายน พ.ศ. 2561 จำนวนระยะเวลาทั้งสิ้น 6 เดือน โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยสำหรับการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ 1 และ 2 ได้แก่ แนวคำถามในการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และแนวคำถามในการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง จากผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์ชุมชนจำนวน 10 คน และเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยสำหรับการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ 3 ได้แก่ ประเด็นการสนทนากลุ่ม จากผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์ชุมชน (ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายเดียวกันกับการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ 1-2 ของการวิจัย) ประชาชน และผู้นำชุมชน จำนวน 15 คน ตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยโดยผู้เชี่ยวชาญพิจารณา (face validity) ให้คะแนนข้อคำถาม เพื่อหาดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์การวิจัย (index of consistency) ภายหลังการแก้ไขมีค่าดัชนี

ความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์การวิจัยอยู่ที่ 0.92 และทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการเชิงคุณภาพ โดยการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการศึกษาจากแต่ละแหล่ง นำมาคัดแยกข้อมูล ตรวจสอบความถูกต้อง เชื่อมโยงแนวคิด และหาข้อสรุป (เบญจา ยอดคำเนิน-แอตติกัจ, 2552) การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นการวิเคราะห์แบบอุปนัย (analytic induction) กล่าวคือ ผู้วิจัยใช้วิธีการตีความจากปรากฏการณ์ เพื่อนำไปสู่การสร้างข้อสรุปผลการศึกษาจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และทำการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (investigator triangulation)

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยผลิตภัณท์ชุมชนกับกระบวนการสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหาร กรณีศึกษา ชุมชนปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา สามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

ส่วนที่ 1 ผลการวิจัยสถานการณ์การใช้ทรัพยากรชุมชนในกระบวนการผลิตจากการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ พบว่า กระบวนการผลิตผลิตภัณท์ชุมชนส่วนใหญ่ใช้วัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชน โดยผลผลิตจะมีไว้เพื่อจำหน่าย และเพื่อการบริโภค ผลิตภัณท์ชุมชนที่ถูกนำไปใช้ประโยชน์ในการบริโภคจำนวน 9 ผลิตภัณท์ และถูกนำไปใช้ประโยชน์จากการจำหน่ายเพียงผลิตภัณท์เดียว ได้แก่ หมากพลู สำหรับแนวโน้มด้านการใช้สารเคมีในกระบวนการผลิตผลิตภัณท์ชุมชน พบว่า จากผลิตภัณท์ชุมชนที่ทำการศึกษากันทั้งสิ้น 10 ผลิตภัณท์ ประกอบด้วย 1) หมี่กรอบ 2) มะพร้าวแก้ว 3) มะม่วงกวน 4) มะม่วงแช่อิ่ม 5) ขนมหกถ้วย 6) ขนมหกตาล 7) น้ำตาลสด 8) หมาก พูล 9) กะปิจากเคยน้ำเค็ม และ 10) ข้าวหอมมะลิ มีเพียงผลิตภัณท์เดียวที่ใช้สารเคมีในกระบวนการผลิต ได้แก่ หมาก พูล ทั้งนี้ เนื่องจากกระบวนการปลูกมักจะเกิดปัญหาศัตรูพืช ใบพลู และเชื้อราที่เกิดจากความเป็นกรดต่างของดิน ทำให้จำเป็นต้องใช้สารเคมีในการกำจัดศัตรูพืช

“มันจำเป็นต้องใช้ยาเพราะเชื่อว่ามันแรง แก้กยา ถ้าไม่ใช้ผลผลิตก็ไม่งาม” ผู้ประกอบการผลิตภัณท์ชุมชน (การสัมภาษณ์, 12 พฤษภาคม 2561)

ดังนั้น เมื่อพิจารณาภาพรวมของการใช้สารเคมีจากจำนวนผลิตภัณท์ทั้งหมดจะเห็นได้ว่ากระบวนการผลิตผลิตภัณท์ชุมชนปากน้ำ พบการใช้สารเคมีในกระบวนการผลิตโดยรวมอยู่ในระดับน้อยมาก โดยผู้ผลิตยังไม่มีแผนในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร และมีความกังวลเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรและการให้ความสำคัญต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของประชาชน จึงได้เสนอกระบวนการสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหารตามผลการวิจัยของวัตถุประสงค์ที่ 2 ดังนี้

ส่วนที่ 2 ผลการวิจัยกระบวนการสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหารจากผลิตภัณท์ชุมชนจากการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย 4 กระบวนการสำคัญ คือ

1. การสร้างความรู้ความเข้าใจ ผู้ผลิตจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับความมั่นคงอาหารของชุมชนในภูมิโนเวศน์ของพื้นที่ เพื่อป้องกันภัยคุกคามความมั่นคงด้านอาหาร เช่น ผลกระทบจากการพัฒนาเข้าสู่การเป็นพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก โครงการระเบียงเขตเศรษฐกิจภาคตะวันออกเป็นแผนยุทธศาสตร์ต่างประเทศที่จะ

ก่อให้เกิดเมืองใหม่ 4 แห่ง ได้แก่ ฉะเชิงเทรา พัทธยา อุตะเภา และระยอง โดยการพัฒนาสู่การเป็นพื้นที่ระเบียงเขตเศรษฐกิจภาคตะวันออกของจังหวัดฉะเชิงเทราย่อมทำให้พื้นที่ชุมชนได้รับผลกระทบในด้านต่างๆ ได้แก่ การลดลงของพื้นที่ทำการเกษตร การลดลงของพื้นที่ป่า การลดลงของการปลูกพืชพื้นถิ่น และนำไปสู่การพึ่งพาระบบเศรษฐกิจโดยประชาชนส่วนใหญ่จะไม่สามารถสร้างทรัพยากรทางอาหารได้เอง โดยจะใช้การพึ่งพาตลาดเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวอาจจะก่อให้เกิดวิกฤติทางอาหารที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต

“เรามีความได้เปรียบอยู่หลายอย่าง EEC กำลังจะเข้ามาถ้าเตรียมตัวไว้ให้ดีก็ไม่มีปัญหา กลัวแต่จะขายที่ขายทางไปทำงานในโรงงานกันหมด เด็กรุ่นใหม่เค้าก็ไม่ค่อยสนใจกันมีแต่รุ่นพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยายที่ทำกันไว้ที่จริงจะสร้างความมั่นคงทางอาหารได้คนของเราต้องรู้จักความสำคัญของทรัพยากรในชุมชนก่อน” ผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์ชุมชน (การสัมภาษณ์, 8 พฤษภาคม 2561)

“ผมไม่ค่อยได้ยินการพูดถึงความมั่นคงทางอาหาร ไปประชุมกับท้องถิ่น กับอำเภอก็ยังไม่ค่อยได้พูดถึงกัน ถ้าให้เห็นภาพผู้ประกอบการต้องทำให้เข้าใจตรงกันก่อนว่าความมั่นคงทางอาหารคืออะไร สำคัญอย่างไร ถึงจะค่อยพัฒนาได้” ผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์ชุมชน (การสัมภาษณ์, 20 พฤษภาคม 2561)

ดังนั้นจุดเริ่มต้นของกระบวนการในการสร้างความมั่นคงทางอาหารควรเริ่มตั้งแต่การสร้างความรู้ความเข้าใจ และการสร้างความตระหนักให้แก่ผู้ใช้และผู้สร้างทรัพยากรทางอาหารของชุมชน เพื่อให้เกิดความตื่นตัวความตระหนักร่วมกันถึงวิกฤตการณ์ทางอาหารที่คนในชุมชนอาจจะต้องเผชิญในอนาคต

2. การส่งเสริมสนับสนุนจากทุกภาคส่วน การสร้างเครือข่ายทางสังคมที่เป็นความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐ (องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานรัฐระดับจังหวัด และระดับอำเภอ) องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคเอกชน ชุมชน ท้องถิ่น และนักวิชาการ เพื่อทำให้เกิดพลังขับเคลื่อนในการผลักดันให้มีการทำเกษตรกรรมที่ยั่งยืน กล่าวคือ การทำเกษตรแบบพึ่งพาตนเองที่เน้นการผลิตอาหารตามความเหมาะสมพอดีเป็นหลัก สามารถดูแลได้ทั่วถึงจึงไม่ต้องใช้สารเคมีควบคุมเหมือนการปลูกในปริมาณมาก และเกษตรแบบยั่งยืนจะเน้นไปที่การอนุรักษ์ทั้งทรัพยากรและระบบนิเวศไปพร้อมกันด้วย โดยอาศัยภูมิปัญญาเดิมของท้องถิ่นนำเข้ามาปรับใช้ให้เข้ากับเทคโนโลยีในปัจจุบัน

“ที่ว่าถ้าจะทำให้เกิดความมั่นคงทางอาหารต้องเริ่มจากการช่วยกันสนับสนุนส่งเสริม เช่น หน่วยงานรัฐ หรือที่เกี่ยวข้องต้องร่วมมือกันจริงจัง เข้ามาให้ความรู้ ดูแลให้คำปรึกษาในช่วงเริ่มต้นก่อน ให้ชาวบ้านคิดเองยากเค้าก็ทำแบบที่เค้าเคยทำกันมา เออถ้าเมื่รัฐเข้ามาช่วยเอาเครื่องมือเครื่องมื้อมาช่วยกันแก้ปัญหาถึงจะเกิดผล” ผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์ชุมชน (การสัมภาษณ์, 8 พฤษภาคม 2561)

3. การผลักดันกฎหมาย กระบวนการสร้างความมั่นคงทางอาหารกระบวนการหนึ่ง คือ การผลักดันกฎหมายที่เข้ามาควบคุมการใช้ทรัพยากร และคุ้มครองประชาชนในพื้นที่ในการเข้าถึงทรัพยากรโดยเฉพาะทรัพยากรทางอาหารที่มาจากระบบนิเวศของชุมชน กล่าวคือ ทรัพยากรอาหารที่มาจากธรรมชาติที่ประชาชนสามารถเข้าถึงร่วมกันได้ ดังนั้นการมีกฎหมายเข้ามากำกับดูแลการเข้าถึงอย่างเสมอภาค การควบคุมการใช้สารเคมี การส่งเสริมการใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างหลากหลาย และประชาชนได้ประโยชน์ร่วมกันจากทรัพยากรนั้น เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่คนในชุมชน รวมถึงการวางระบบการจัดการฐานอาหารและฐานทรัพยากรในชุมชน โดยเฉพาะการจัดการให้

ประชาชนในชุมชนได้บริโภคอาหารที่ดีและมีคุณภาพเพียงพอทั้งสำหรับการบริโภคและการผลิตผลิตภัณฑ์ที่ป้องกันปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างการบริโภคกับการผลิตผลิตภัณฑ์ของชุมชน

“อยากให้กฎหมายมาควบคุม เวลาทำอะไรจะได้เข้าใจตรงกัน ไปในทิศทางเดียวกัน มีกฎหมายก็ช่วยให้คนรู้สิทธิหน้าที่ของตัวเอง ถ้าอยากให้เค้านุรักษ์ทรัพยากร ก็ต้องมีกฎหมายกำหนดควบคุมเอาไว้ ถ้าไม่มีกฎหมายพูดไปก็ไม่ฟัง ไม่ร่วมมือ” ผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์ชุมชน (การสัมภาษณ์, 12 พฤษภาคม 2561)

4. การปลูกฝังจิตสำนึก และการมีส่วนร่วมของประชาชน การสร้างความตระหนักจิตสำนึก และการมีส่วนร่วมของประชาชนเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารถือเป็นกระบวนการหนึ่งที่มีความสำคัญ เนื่องจากความตระหนัก จิตสำนึก และการมีส่วนร่วมของประชาชนจะช่วยให้การสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชนเกิดความยั่งยืน กล่าวคือ 1) ความตระหนัก และจิตสำนึกของประชาชนในชุมชนจะก่อให้เกิดความยั่งยืน และ 2) การมีส่วนร่วมของประชาชน หากประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้น จากความตระหนักเกี่ยวกับปัญหาความมั่นคงทางอาหารที่อาจเกิดขึ้นในชุมชนร่วมกัน ย่อมก่อให้เกิดการสร้างสร้างความมั่นคงทางอาหารที่มีความเข้มแข็งและยั่งยืน

“ผู้ประกอบการต้องมาประชุมกัน ร่วมมือกัน พูดคุยให้เข้าใจตรงกันว่าเรื่องนี้สำคัญถ้ามีจิตสำนึกร่วมกันก็จะไปในทิศทางเดียวกัน ถ้าไม่ช่วยกันก็ต่างคนต่างทำ มันต้องจริงจัง เช่น การจ้างงานต้องเอาคนในพื้นที่ก่อน จะไปซื้อวัตถุดิบต้องซื้อจากพื้นที่ก่อน แบบนี้ถึงจะได้” ผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์ชุมชน (การสัมภาษณ์, 12 พฤษภาคม 2561)

ส่วนที่ 3 ผลการวิจัยแนวทางการสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหารจากผลิตภัณฑ์ชุมชนของชุมชนปากน้ำ
จากการเก็บข้อมูลโดยใช้วิธีการสนทนากลุ่ม พบว่า มีแนวทางการสร้างความมั่นคงทางอาหาร อยู่ด้วยกันทั้งสิ้น 7 แนวทาง โดยสามารถแบ่งแนวทางการสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหารออกเป็น 3 ระดับ ประกอบด้วย

ระดับแรก ผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์ชุมชน ประชาชน และชุมชน

1) การให้ความสำคัญกับความมั่นคงทางอาหาร พบว่า ประเด็นความมั่นคงทางอาหารในพื้นที่ชุมชนปากน้ำถือเป็นประเด็นใหม่ที่ประชาชนยังไม่มี ความเข้าใจ และยังไม่เกิดความตระหนักเท่าใดนัก ซึ่งมีเพียงประชาชนบางส่วนที่เข้าใจถึงความมั่นคงทางอาหารผ่านการถ่ายทอดจากจิตสำนึกความเป็นห่วงคนรุ่นลูกหลานที่จะต้องซื้อข้าว ปลา อาหารเพื่อบริโภคเพียงอย่างเดียวไม่สามารถสร้างทรัพยากรเหล่านี้เพื่อการพึ่งพาตนเองได้ ส่งผลให้สมาชิกในชุมชนบางส่วนมีความกังวลเกี่ยวกับอนาคตของคนรุ่นหลังในประเด็นปัญหาการขาดแคลนที่ดินสำหรับการเกษตร การประกอบการอาชีพ และอยู่อาศัย รวมถึงอาจเกิดปัญหาการสูญพันธุ์ของเมล็ดพันธุ์พื้นถิ่น การสูญพันธุ์ของพืช ผัก พืชสวน พืชไร่บางชนิดที่จะสูญหายจากชุมชนตามไปด้วย ดังนั้น การให้ความสำคัญกับความมั่นคงทางอาหารโดยเริ่มจากผลิตภัณฑ์ชุมชนจึงถือเป็นจุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่การสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหารที่จะทำให้ประชาชนได้ใช้ชีวิตอย่างปลอดภัยและมีความมั่นคงต่อไปในอนาคต

2) การคุ้มครองทรัพยากรทางอาหารในชุมชน การคุ้มครองทรัพยากรอาหารในชุมชน อาจเกิดขึ้นในรูปแบบของกฎหมาย หรือการสร้างจิตสำนึก การสร้างเครือข่ายในการเข้ามาร่วมกันในการอนุรักษ์ทรัพยากร

ท้องถิ่นจะช่วยให้ทรัพยากรที่มีอยู่ไม่เกิดปัญหาการขาดแคลนหรือสูญพันธุ์ไปจากท้องถิ่น นอกจากนี้ยังช่วยให้คนในชุมชนไม่ได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของวิสาหกิจชุมชน ที่จำเป็นต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ในกระบวนการผลิต เช่น การทำเกษตรปลอดสาร การบำรุงรักษาสภาพดิน การไม่ปล่อยสารเคมีลงในแหล่งน้ำต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำ ลำคลองที่อยู่ในชุมชน รวมไปถึงมลพิษทางอากาศที่คนในชุมชนอาจจะได้รับจากกระบวนการผลิตต้องมีระบบกลไกในการป้องกันปัญหาต่างๆ เหล่านี้ เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารควบคู่ไปกับการรักษาระบบนิเวศในชุมชนอย่างยั่งยืน

ระดับที่สอง องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1) การกำหนดขอบเขตการผลิตและขอบเขตพื้นที่ทำการเกษตร เนื่องจากพื้นที่ตำบลปากน้ำอยู่ในพื้นที่ระบียงเขตเศรษฐกิจภาคตะวันออก ในอนาคตพื้นที่ชุมชนปากน้ำอาจได้รับผลกระทบจากภัยคุกคามความมั่นคงด้านอาหารจากการพัฒนาเข้าสู่การเป็นพื้นที่ระบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก เช่น การลดลงของพื้นที่ทำการเกษตร การลดลงของพื้นที่ป่า การลดลงของการปลูกพืชพื้นถิ่น และนำไปสู่การพึ่งพาระบบเศรษฐกิจโดยประชาชนส่วนใหญ่ จะไม่สามารถสร้างทรัพยากรทางอาหารได้เอง โดยจะใช้การพึ่งพาตลาดเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวอาจจะก่อให้เกิดวิกฤติทางอาหารที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต ดังนั้น การกำหนดขอบเขตการผลิตและขอบเขตของพื้นที่ทำการเกษตรอาจเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยเข้ามาคุ้มครองคนในชุมชนให้ได้รับการป้องกันจากปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต

2) การขึ้นทะเบียนผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน การขึ้นทะเบียนผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน จะช่วยให้การขับเคลื่อนการส่งเสริมสนับสนุนด้านความมั่นคงทางอาหารมีระบบการตรวจสอบที่เป็นระบบและชัดเจน และสามารถเข้าถึงกลุ่มผู้ผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนทุกแห่งในชุมชน อีกทั้งภาครัฐ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังสามารถเข้าไปแก้ปัญหา หรือส่งเสริมสนับสนุนได้อย่างทั่วถึง

3) การพัฒนาระบบสารสนเทศ และฐานข้อมูลผลิตภัณฑ์ เพื่อให้ง่ายต่อการเข้าถึงผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มผู้ที่สนใจผ่านการประชาสัมพันธ์ นอกจากนี้ยังช่วยให้ผู้ประกอบการ/ผู้ผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชน สามารถเข้าถึงข้อมูลสินค้าของตนเอง และสามารถกำหนดนโยบายของสินค้าตนเองเพื่อให้ประชาชนได้รับรู้รับทราบรวมถึงการกระจายข้อมูลสำคัญ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ความมั่นคงทางอาหาร การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหาร รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือเครือข่ายต่างๆ สามารถเข้าถึงข้อมูลได้สะดวก รวดเร็ว และง่ายมากยิ่งขึ้น

ระดับที่สาม ความร่วมมือจากทั้งภาครัฐ ผู้ประกอบการ ประชาชน และทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

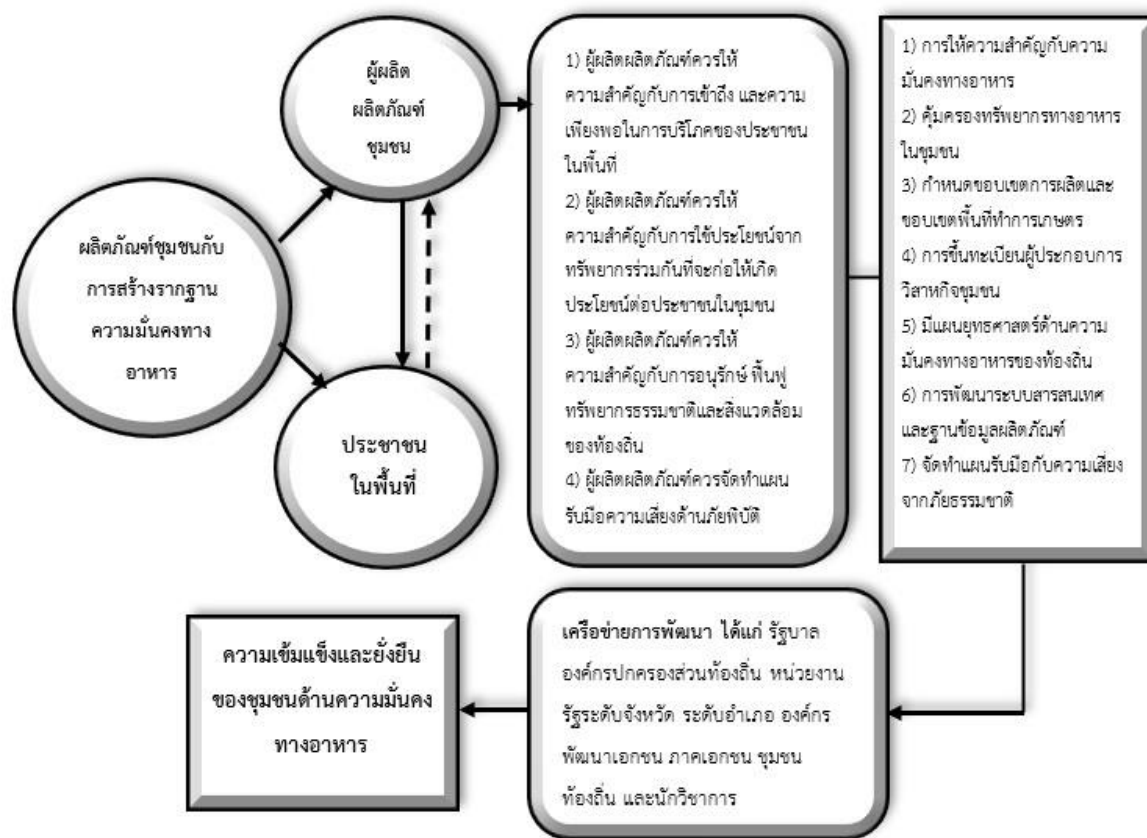
1) จัดทำแผนยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคงทางอาหารของท้องถิ่น การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคงทางอาหารโดยนำไปกำหนดไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นถือว่ามีความสำคัญอย่างมาก สำหรับชุมชนปากน้ำ แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาด้านความมั่นคงทางอาหารควรถูกกำหนดไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่น 4 ปี ของเทศบาลตำบลปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อให้การดำเนินการกิจด้านความมั่นคงทางอาหารมีความต่อเนื่องและมีงบประมาณสนับสนุนอย่างเพียงพอ เนื่องจากแผนพัฒนาท้องถิ่นจะมีการกำหนดภารกิจขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้ในแผน ดังนั้น เพื่อให้

ประเด็นความมั่นคงทางอาหารสามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดผลอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดความเป็นรูปธรรมในการพัฒนา ควรมีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคงทางอาหารที่ถูกระบุไว้ในแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

2) จัดทำแผนรับมือกับความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ การจัดทำแผนรับมือความเสี่ยงในด้านต่างๆ โดยเฉพาะด้านภัยพิบัติ เนื่องจากพื้นที่ตำบลปากน้ำเป็นพื้นที่ที่มีแม่น้ำไหลผ่าน และเชื่อมต่อไปยังทะเลอ่าวไทย ซึ่งแน่นอนว่าภัยพิบัติที่คนในชุมชนต้องประสบ คือ ปัญหาน้ำท่วม และปัญหาน้ำเค็มที่มักจะส่งผลกระทบต่อการทำเกษตร การปลูกพืชผักต่างๆ ดังนั้น แผนรับมือความเสี่ยงด้านภัยพิบัติจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งเพื่อเป็นข้อมูลให้กับชุมชนในการร่วมมือการเฝ้าระวัง และเมื่อเกิดภัยพิบัติจะสามารถเข้าช่วยเหลือเยียวยากันได้ทันทีไม่ปล่อยให้วิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นย่ำแย่ลง การวางแผนความเสี่ยงจะช่วยให้ทั้งผู้ผลิตผลิตภัณฑ์และคนในชุมชนมีแผนการในการรับมือปัญหาภัยพิบัติที่อาจจะเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเมื่อเกิดภัยพิบัติขึ้นจะลดความรุนแรงหรือไม่มีผลกระทบต่อคนในชุมชนต่อไป

นอกจากนี้จากแนวทางการสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหารจากผลิตภัณฑ์ชุมชนของชุมชนปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ทั้ง 7 แนวทางข้างต้น คณะผู้วิจัยได้นำมาสังเคราะห์ประเด็นสำหรับผู้ผลิตผลิตภัณฑ์ที่จะสร้างความมั่นคงทางอาหารภายใต้กระบวนการผลิต พบว่า การสร้างความมั่นคงทางอาหารในกระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชน มีอยู่ 4 กระบวนการ คือ 1) ผู้ผลิตผลิตภัณฑ์ควรให้ความสำคัญกับการเข้าถึงและความเพียงพอในการบริโภคของประชาชนในพื้นที่ 2) ผู้ผลิตผลิตภัณฑ์ควรให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกันที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนในชุมชน 3) ผู้ผลิตผลิตภัณฑ์ควรให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์พันธุ์ พันธุ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น และ 4) ผู้ผลิตผลิตภัณฑ์ควรจัดทำแผนรับมือความเสี่ยงด้านภัยพิบัติ

สามารถสรุปได้ว่า ผลิตภัณฑ์ชุมชนกับกระบวนการสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหาร ควรเริ่มจากการที่ผู้ผลิตผลิตภัณฑ์ให้ความสำคัญกับการเข้าถึง และความเพียงพอในการบริโภคของประชาชนในพื้นที่ให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกันที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนในชุมชน ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์พันธุ์ พันธุ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น และมีการจัดทำแผนรับมือความเสี่ยงด้านภัยพิบัติ ในส่วนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึงเครือข่ายองค์กรต่างๆ ที่อยู่ในชุมชน ควรให้ความร่วมมือในการสนับสนุนและร่วมกันส่งเสริมผลักดันให้เกิดการพัฒนาความมั่นคงทางอาหารในด้านต่างๆ ประกอบด้วย การให้ความสำคัญกับความมั่นคงทางอาหาร การคุ้มครองทรัพยากรทางอาหารในชุมชน การกำหนดขอบเขตการผลิตและขอบเขตพื้นที่ทำการเกษตร การขึ้นทะเบียนผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคงทางอาหารของท้องถิ่น การพัฒนาระบบสารสนเทศ และฐานข้อมูลผลิตภัณฑ์ และการจัดทำแผนรับมือกับความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติดังภาพที่ 2 โดยกระบวนการต่างๆ ที่เกิดขึ้นจะช่วยให้ประชาชน และชุมชนสามารถจัดการกับปัญหาความมั่นคงทางอาหารได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป

ภาพที่ 2 สรุปรอบแนวทางการสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหารจากผลิตภัณฑ์ชุมชนของชุมชนปากน้ำ
อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา

ที่มา: สังเคราะห์จากผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ 2 และวัตถุประสงค์ที่ 3 ของการวิจัย

อภิปรายผลการวิจัย

ความมั่นคงทางอาหารได้กลายเป็นความท้าทายใหม่สำหรับหลายๆ ประเทศทั่วโลกรวมถึงประเทศไทย เนื่องจากปัจจุบันโลกของเรากำลังเผชิญอยู่กับปัญหาต่างๆ มากมายที่อาจจะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหาร ทั้งในทางตรงและทางอ้อม เช่น สภาวะโลกร้อนและการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ การเติบโตของภาคอุตสาหกรรม ความขัดแย้งระหว่างประเทศและสภาวะสงคราม เป็นต้น สำหรับประเทศไทยประเด็นความมั่นคงทางอาหารเริ่มเข้ามามีอิทธิพล และได้รับความสนใจจากภาครัฐและนักวิชาการในระยะสิบปีที่ผ่านมา ข้อบ่งชี้สำคัญคือ รายงานการวิจัย บทความวิจัย และบทความวิชาการที่การศึกษาเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวส่วนใหญ่เกิดขึ้นในช่วงระยะปี พ.ศ. 2552-2560 สำหรับการวิจัยเรื่องผลิตภัณฑ์ชุมชนกับกระบวนการสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหาร กรณีศึกษา ชุมชนปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา มีลักษณะสำคัญที่แตกต่างจากผลงานวิจัยอื่นๆ เนื่องจากการนำประเด็นผลิตภัณฑ์ชุมชนเข้ามาวิเคราะห์ร่วมกับประเด็นความมั่นคงทางอาหาร จากผลการวิจัยมีประเด็นข้อค้นพบที่น่าสนใจที่คณะผู้วิจัยนำมาอภิปรายผลอยู่ 2 ประเด็นสำคัญ คือ

ประเด็นแรก กระบวนการสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหารจากผลิตภัณฑ์ชุมชนของชุมชนปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา จากผลการศึกษาความมั่นคงทางอาหารในกระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนที่พบว่า ประเด็นดังกล่าวยังไม่ค่อยได้รับความสนใจมากนัก ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากสภาพบริบทชุมชนมีลักษณะเป็นชุมชนท้องถิ่น และเมื่อทบทวนผลงานวิจัยเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารจะพบว่า งานวิจัยส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับชุมชนที่มีลักษณะเป็นชุมชนท้องถิ่นหรือชนบทเช่นเดียวกัน (สุธานี มะลิพันธ์, 2552) ทำให้ข้อค้นพบของการวิจัยในการศึกษาระดับความมั่นคงทางอาหารมีผลการวิจัยไปในทิศทางเดียวกัน คือ ระดับความมั่นคงทางอาหารของชุมชนส่วนใหญ่อยู่ในระดับน้อย เนื่องจากมีอาหารไม่เพียงพอ และไม่สามารถเข้าถึงแหล่งอาหารได้อย่างสะดวก (พัชรชาติ อรรถวิวัฒนากุล, 2557) นอกจากนี้ยังพบว่าประชาชนในชุมชนส่วนใหญ่ยังไม่มีความตื่นตัว และยังไม่มีความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นความมั่นคงทางอาหาร รวมถึงการเผชิญกับความเสี่ยงต่อความไม่มั่นคงทางอาหาร อันเนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนหนี้สิน จำนวนสมาชิกในครัวเรือน และการขาดแคลนทรัพยากรในการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ (นิสาพร วัฒนศัพท์ และ ดารุณี สมศรี, 2560; ปุณณดา มาสวัสดิ์ และคณะ, 2559) ดังนั้น กระบวนการสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหารจากผลิตภัณฑ์ชุมชนซึ่งเป็นข้อค้นพบสำหรับการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งประกอบด้วย 4 กระบวนการสำคัญ คือ 1) การสร้างความรู้ความเข้าใจ 2) การส่งเสริมสนับสนุนจากทุกภาคส่วน 3) การผลักดันกฎหมาย และ 4) การปลูกฝังจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมของประชาชน จึงถือเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่จะผลักดันประเด็นความมั่นคงทางอาหารให้เป็นที่รับรู้ของประชาชนในระดับท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การสร้างแนวทางการปฏิบัติเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารที่เป็นรูปธรรมต่อไป แต่อย่างไรก็ตามมีประเด็นสำคัญที่ควรคำนึงถึง คือ การวัดระดับความมั่นคงทางอาหารมีตัวชี้วัดระดับความมั่นคงทางอาหารอยู่เป็นจำนวนมาก ดังที่ปรากฏในการศึกษาของสุพรรณิ ไชยอำพร (2560) จากวิจัยเรื่อง “ความมั่นคงทางอาหาร: สิ่งบ่งชี้ต่างวัฒนธรรมในสังคมไทย” พบว่า มีสิ่งบ่งชี้ความมั่นคงทางอาหารที่บ่งบอกถึงลักษณะของความมั่นคงทางอาหารของชุมชนด้วยกันทั้งหมดถึง 19 สิ่งบ่งชี้ ทำให้การจะยืนยันได้ว่าชุมชนใดมีระดับความมั่นคงทางอาหารมากหรือน้อยเพียงใดจะต้องทำการศึกษาในประเด็นต่างๆ อย่างครอบคลุม และลึกซึ้งในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องต่อไป

ประเด็นที่สอง ข้อค้นพบแนวทางการสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหารจากผลิตภัณฑ์ชุมชนของชุมชนปากน้ำ อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา มีอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น 7 แนวทาง ประกอบด้วย 1) การให้ความสำคัญกับความมั่นคงทางอาหาร 2) จัดทำข้อตกลงชุมชนว่าด้วยการคุ้มครองทรัพยากรทางอาหารในชุมชน 3) กำหนดขอบเขตการผลิตและขอบเขตพื้นที่ทำการเกษตร 4) การขึ้นทะเบียนผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน 5) มีแผนยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคงทางอาหารของชุมชน 6) การพัฒนาระบบสารสนเทศ และฐานข้อมูลผลิตภัณฑ์ และ 7) จัดทำแผนรับมือกับความเสียหายจากภัยธรรมชาติ ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับการเสนอแนวทางการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับประเทศของ นนทกานต์ จันทร์อ่อน (2557) ศึกษาเรื่อง ความมั่นคงทางอาหารของประเทศไทย ในประเด็นต่างๆ ได้แก่ การให้ความสำคัญกับความมั่นคงทางอาหารเป็นอันดับแรก การคุ้มครองที่ดินเพื่อการเกษตร การกำหนดเขตเกษตรเศรษฐกิจ (agro-economic zone) การจดทะเบียนเกษตรกร และการให้มีระบบประกันความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการสร้างความมั่นคงทางอาหารที่จะเกิดผลอย่างมีประสิทธิภาพในระดับท้องถิ่นนั้นจำเป็นต้องเริ่มต้นจากการผลักดันประเด็นดังกล่าวเข้าสู่วาระเชิงนโยบายในระดับท้องถิ่น เพื่อเป็น

การให้ความสำคัญกับความมั่นคงทางอาหาร ในอันที่ก่อให้เกิดกระบวนการคุ้มครองทรัพยากรทางอาหารในชุมชน อย่างเป็นรูปธรรม และดำเนินการกำหนดขอบเขตการผลิตและขอบเขตพื้นที่ทำการเกษตร รวมถึงการขึ้นทะเบียน ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนจะช่วยหนุนเสริมให้เกิดเครือข่ายการทำงานและแผนการดำเนินการที่ชัดเจน และ ดำเนินการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคงทางอาหารของท้องถิ่น ตลอดจนการพัฒนาระบบสารสนเทศ และ ฐานข้อมูลผลิตภัณฑ์ รวมถึงจัดทำแผนรับมือกับความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารให้แก่ ชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืนต่อไป

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาแนวทางการสร้างรากฐานความมั่นคงทางอาหารจากผลิตภัณฑ์ชุมชนของชุมชนปากน้ำ อำเภอบางคล้า ทำให้ได้มาซึ่งข้อเสนอแนะเชิงนโยบายดังนี้

1. รัฐบาล ควรผลักดันให้มีการออกกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหารที่สำคัญ เช่น กฎหมายการ กำหนดควบคุมการใช้ทรัพยากร และคุ้มครองประชาชนในพื้นที่ การกำหนดขอบเขตการผลิตและขอบเขตของพื้นที่ ทำการเกษตร เพื่อลดปัญหาการลดลงของพื้นที่ทำการเกษตร การลดลงของพื้นที่ป่า การลดลงของการปลูกพืชพื้นถิ่น และนำไปสู่การพึ่งพาระบบเศรษฐกิจโดยประชาชนส่วนใหญ่จะไม่สามารถสร้างทรัพยากรทางอาหารได้เอง รวมถึง การคุ้มครองทรัพยากรอาหารในชุมชน โดยการออกกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรปลอดสาร การบำรุงรักษา สภาพดิน การควบคุมการปล่อยสารเคมีลงในแหล่งน้ำต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น แม่น้ำ ลำคลองที่อยู่ในชุมชน รวมไปถึงการ ควบคุมมลพิษทางอากาศ

2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องระดับกระทรวงและระดับจังหวัด ควรผลักดันให้เกิดการขึ้นทะเบียนผู้ประกอบการ วิสาหกิจจะช่วยทำให้การขับเคลื่อนการส่งเสริมสนับสนุนด้านความมั่นคงทางอาหารมีระบบการตรวจสอบที่เป็นระบบ และชัดเจน และสามารถเข้าถึงกลุ่มผู้ผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนทุกแห่งในชุมชน อีกทั้งภาครัฐ หน่วยงาน ที่เกี่ยวข้อง ยังสามารถเข้าไปแก้ปัญหา หรือส่งเสริมสนับสนุนได้อย่างทั่วถึง และการจัดทำระบบสารสนเทศ และฐานข้อมูล ผลิตภัณฑ์ เพื่อให้ง่ายต่อการเข้าถึงผลิตภัณฑ์ชุมชนของกลุ่มผู้สนใจผ่านการประชาสัมพันธ์ นอกจากนี้ยังช่วยให้ ผู้ประกอบการ/ผู้ผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชน สามารถเข้าถึงข้อมูลสินค้าของตนเอง และสามารถกำหนดนโยบายของสินค้า ตนเองเพื่อให้ประชาชนได้รับรู้รับทราบรวมถึงการกระจายข้อมูลสำคัญๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของ ประชาชน ความมั่นคงทางอาหาร การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหาร รวมถึง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือเครือข่ายต่างๆ สามารถเข้าถึงข้อมูลได้สะดวก รวดเร็ว และง่ายมากยิ่งขึ้น

3. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรมีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคงทางอาหารโดยนำไปกำหนด ไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่น เพื่อให้การดำเนินการกิจด้านความมั่นคงทางอาหารมีความต่อเนื่องและมีงบประมาณ สนับสนุนอย่างเพียงพอ เนื่องจากแผนพัฒนาท้องถิ่นจะมีการกำหนดภารกิจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้อง ดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้ในแผน ควรมีการจัดทำแผนรับมือความเสี่ยงในด้านต่างๆ โดยเฉพาะ ด้านภัยพิบัติเพื่อเป็นข้อมูลให้กับชุมชนในการร่วมมือการเฝ้าระวัง และเมื่อเกิดภัยพิบัติจะสามารถเข้าช่วยเหลือ เยียวยากันได้ทันทีไม่ปล่อยให้วิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นย่ำแย่ลง หรือเข้าระงับภัยพิบัติที่อาจเกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ จากผลการวิจัยที่พบว่า การสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชนยังมีข้อจำกัด หลายประการ เช่น การขาดความรู้ความเข้าใจของประชาชน การขาดการพัฒนาทางยุทธศาสตร์ที่เหมาะสม ไปจนถึง

การขาดเทคโนโลยีสารสนเทศที่มีประสิทธิภาพและความทันสมัย คณะผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอในการทำวิจัยครั้งต่อไป ประกอบด้วย 1) การศึกษาการจัดทำยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชน 2) การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ด้านความมั่นคงทางอาหารของชุมชน และ 3) การพัฒนาแนวทางการจัดทำระบบสารสนเทศสำหรับภาครัฐ ผู้ประกอบการ และประชาชน เพื่อให้การสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชนเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนต่อไป

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการอาหารแห่งชาติ. (2560). (ร่าง) กรอบยุทธศาสตร์ การจัดการด้านอาหารของประเทศไทย ฉบับที่ สอง พ.ศ. 2560-2579.
https://extranet.who.int/ncdccs/Data/THA_B16_s21_The%20Second%20Strategic%20Framework%20for%20Food%20Management%20in%20Thailand.pdf
- เทศบาลตำบลปากน้ำ. (2564). แผนพัฒนาท้องถิ่น พ.ศ. 2566-2570.
<https://pakanbangkhla.go.th/public/list/data/detail/id/89/menu/1196/page/1/catid/2>
- นนทกานต์ จันทร์อ่อน. (2557). ความมั่นคงทางอาหารของประเทศไทย. *บทความวิชาการ สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา*, 4(2), 1-35.
- นิสาพร วัฒนศัพท์, และ ดารุณี สมศรี. (2560). การประเมินสถานะความมั่นคงทางอาหารและพลังงานของชุมชนในพื้นที่เขื่อนสิริกิติ์ จังหวัดอุตรดิตถ์ด้วย. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 13(1), 143-161.
- เบญจมา ยอดดำเนิน-แอ๊ดติงส์. (2552). การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ: การจัดการข้อมูลการตีความและการหาความหมาย. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- บุญณดา มาสวัสดิ์, ประพิณวดี ศิริสุภลักษณ์, และ อิสริยา นิตินันท์ประภาศ บุญญะศิริ. (2559). ปัจจัยที่มีผลต่อความมั่นคงด้านอาหารของครัวเรือนเกษตรกรไทย. *วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์ สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 11(2), 347-356.
- พัชรชาติ อรรถวิวัฒนากุล. (2557). ความมั่นคงทางอาหารของผู้สูงอายุในชุมชนชนบท จังหวัดพัทลุง [วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา].
- วิรัชพัชร ประเสริฐศักดิ์. (2558). ความมั่นคงทางอาหาร: จากพัฒนาการเกษตรสู่เศรษฐกิจพอเพียง. *วารสารการเมืองการปกครอง*, 5(2), 144-160.
- ศยามล เจริญรัตน์. (2557). ความมั่นคงทางอาหารป่าชุมชนกับการผลักดันเรื่องความเป็นธรรมเพื่อชุมชนท้องถิ่น. ใน *งานวิจัยทางสังคมศาสตร์กับความเป็นธรรมทางสังคม* (น. 11-24). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
<http://www.cusri.chula.ac.th/backup/download/cluster5.pdf>
- สุธานี มะลิพันธ์. (2552). ความมั่นคงทางอาหารของชาวลัวะบ้านป่าก่า อำเภอเบตกร จังหวัดน่าน [วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี].
- สุพรรณิ ไชยอำพร. (2560). ความมั่นคงทางอาหาร: สิ่งบ่งชี้ทางวัฒนธรรมในสังคมไทย. *วารสารพัฒนาบริหารศาสตร์*, 57(1), 200-223.

- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). นโยบายและแผนระดับชาติว่าด้วยความมั่นคงแห่งชาติ (พ.ศ. 2560–2564). <http://bit.ly/4k6vPmF>
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). แผนงานพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก (พ.ศ. 2560–2564). https://data.opendevlopmentmekong.net/th/laws_record/eastern-economic-corridor-development-plan-2017-2021
- Food and Agriculture Organization of the United Nation. (2006). *The state of food and agriculture 2006*. <https://www.fao.org/4/a0800e/a0800e00.htm>